

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ АРБІТРАЖУ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНОГО СПОСОБУ ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ

THEORETICAL AND LEGAL ASPECTS OF ARBITRATION AS AN ALTERNATIVE WAY OF RESOLVING ECONOMIC DISPUTES

Минюк О.Ю., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри приватного права

Навчально-науковий інститут права Державного податкового університету

Сокол В.О., аспірант кафедри приватного права
Державний податковий університет

Актуальність досліджуваної тематики полягає у тому, що для суб'єктів господарської діяльності ключовими критеріями вирішення господарських спорів є оперативність і раціональність використання ресурсів, а арбітраж як альтернативний спосіб вирішення господарських спорів є одним із найефективніших інструментів. Вивчення теоретико-правових основ такого способу вирішення господарських спорів сприяє простоті його застосування на практиці.

Метою статті є теоретико-правовий аналіз арбітражу як альтернативного способу вирішення господарських спорів, особливостей арбітражного процесу й арбітражних угод в Україні.

Дослідження здійснювалося за допомогою таких наукових методів: аналізу та синтезу, узагальнення, історичного, логічного, порівняльного та ін.

Проаналізоване поняття «арбітраж», його правовий зміст у вузькому та широкому значенні. Виділені основні ознаки арбітражу як альтернативного способу вирішення господарських спорів та узагальнені підстави підвищення популярності цього правового інституту. Також розмежовані поняття «міжнародний комерційний арбітраж» і «внутрішньодержавний арбітраж (третейський суд)», порівняні їх основні відмінності.

Додатково розглянуте поняття «арбітражна угода», її правові особливості та нормативно-правова регламентація у нормах міжнародного та вітчизняного законодавства.

У роботі були досліджені особливості арбітражного процесу, а також виділені основні етапи (стадії) цього процесу. Здійснений теоретико-правовий аналіз особливостей здійснення діяльності міжнародних комерційних арбітражів і третейських судів в Україні.

Підсумовуючи результати дослідження, автори дійшли висновку, що у вітчизняній правовій системі наявна належна правова регламентація арбітражу як альтернативного способу вирішення господарських спорів і чітке розмежування різних видів арбітражу, а правове дослідження теоретичних основ арбітражного процесу спонукає його ефективному здійсненню на практиці та більш широкому застосуванню суб'єктами господарської діяльності як ефективного правового інструменту вирішення господарських спорів.

Ключові слова: господарський спір, вирішення господарських спорів, альтернативні способи вирішення господарських спорів, арбітраж як альтернативний спосіб вирішення спорів, міжнародний комерційний арбітраж, третейські суди, арбітражна угода, арбітражний процес.

The relevance of the research topic is that for business entities the key criteria for resolving economic disputes are efficiency and rational use of resources, and arbitration as an alternative way of resolving economic disputes is one of the most effective tools. The study of the theoretical and legal foundations of this method of resolving economic disputes contributes to the simplicity of its application in practice.

The purpose of this study is the theoretical and legal analysis of arbitration as an alternative way of resolving commercial disputes, the peculiarities of the arbitration process and arbitration agreements in Ukraine.

The research was carried out using the following scientific methods: analysis and synthesis, generalization, historical, logical, comparative and others.

In this study, the analysis of the concept of "arbitration", its legal meaning in the narrow and broad sense. The main features of arbitration as an alternative way of resolving commercial disputes are highlighted and the grounds for increasing the popularity of this legal institution are summarized. Also, the study distinguishes between the concepts of "international commercial arbitration" and "domestic arbitration (arbitration court)", compared their main differences.

Additionally, an analysis of the concept of "arbitration agreement", its legal features and regulations in international and domestic law.

This paper examines the features of the arbitration process, as well as identified the main stages (stages) of this process. Theoretical and legal analysis of the peculiarities of the activities of international commercial arbitration and arbitration courts in Ukraine.

Summarizing the results of the study, the authors concluded that the domestic legal system has proper legal regulation of arbitration as an alternative means of resolving commercial disputes and a clear distinction between different types of arbitration, and legal study of the theoretical foundations of arbitration encourages its effective implementation in practice and wider application. objects of economic activity as an effective legal instrument for resolving economic disputes.

Key words: commercial dispute, settlement of commercial disputes, alternative ways of resolving commercial disputes, arbitration as an alternative way of resolving disputes, international commercial arbitration, arbitration courts, arbitration agreement, arbitration process.

Актуальність теми дослідження. Дослідження теоретико-правових основ арбітражу як альтернативного способу вирішення спорів сприяє простоті його застосування на практиці, що надає суб'єктам господарської діяльності дієвий та ефективний інструмент вирішення господарських спорів.

Аналіз досліджень і публікацій. Ґрунтовне дослідження теоретичних і практичних питань здійснення арбітражу як альтернативного способу вирішення господарських спорів здійснено у наукових працях провідних українських, закордонних вчених і юристів: Г. Борна, П. Сандерса, В. Тетлея, К. Холбера, Г. Анцелевича, А. Венедиктова, В. Опришка, Д. Притики, Ю. Притики, О. Торґашина, Г. Цірата, З. Мамона, О. Зозулі, І. Ємельянова та ін.

Метою дослідження є теоретико-правовий аналіз арбітражу як альтернативного способу вирішення господарських спорів, особливостей арбітражного процесу та характерних ознак окремих видів арбітражу.

Виклад основного матеріалу. Інтенсивний розвиток господарських відносин між суб'єктами господарської діяльності неможливий без виникнення спірних ситуацій між ними. Враховуючи різні недоліки вітчизняної системи судочинства, дедалі популярнішими стають альтернативні способи вирішення господарських спорів. Одним із найрозповсюдженіших способів є арбітраж. Популярність звернення до арбітражів як альтернативного способу вирішення господарських спорів зумовлена декількома факторами:

1) арбітраж – це квазісудовий спосіб альтернативного вирішення спорів, який, якщо порівнювати його з медіацією, має іншу природу, чітку процедуру і, відповідно, вищу ефективність;

2) арбітраж має ключову подібну ознаку із «класичним» судом – змагальну процедуру, на відміну від примирних або консенсуальних способів вирішення спорів, до яких належить медіація та інші примирні процедури;

3) арбітражний розгляд спору відбувається з ініціативи та за домовленістю сторін спору, що дає змогу оперативно вирішити спір, ефективно використовувати ресурси, зменшити збитки та зберегти ділові відносини між сторонами.

Термін «арбітраж» має французьке походження й у перекладі означає «вирішення спору посередником». Проаналізувавши низку визначень поняття «арбітраж» із різних вітчизняних і міжнародних джерел, ми сформулювали таке визначення: арбітраж – це процес вирішення фізичними та юридичними особами, державами, урядовими та неурядовими організаціями майнових і немайнових спорів шляхом залучення незалежного посередника – арбітра (арбітражного судді) та вирішення ним спору відповідно до визначеної процедури. Це визначення у широкому розумінні, залежить від конкретного спору, його характеру та суб'єктів.

Для формулювання більш вузького визначення поняття «арбітражу» варто класифікувати види арбітражу за низкою основних критеріїв: за характером спору (публічні та приватні спори), за предметом спору (цивільні правовідносини, господарські правовідносини, спортивні правовідносини, сімейні правовідносини та ін.), за наявністю у спорі міжнародного елемента (внутрішні спори та міжнародні спори).

Враховуючи особливості господарських спорів, а саме: приватний характер, предмет – господарські правовідносини, можлива наявність або відсутність міжнародного елемента, можна сформулювати таке визначення: арбітраж як альтернативний спосіб вирішення господарських спорів (у вузькому значенні) – це процес вирішення суб'єктам господарської діяльності (у тому числі іноземні) господарських (комерційних) спорів, шляхом залучення незалежного посередника – арбітра (арбітражного судді) та передання на розгляд цьому посереднику господарського спору на основі арбітражної угоди, з подальшим виконання (крім винятків) прийнятого арбітром рішення [1, с. 76].

Аналізуючи це визначення, можна виділити основні ознаки арбітражу як альтернативного способу вирішення господарських спорів:

1) суб'єктний склад (вітчизняні й іноземні суб'єкти господарської діяльності);

2) комерційний характер правовідносин, що оспорується;

3) наявність спеціального суб'єкта (незалежного посередника – арбітра);

4) розмежування із формальною системою судочинства.

Додатково варто зазначити, що арбітражі як способи вирішення господарських спорів, за основною ознакою – наявністю міжнародного елемента – поділяються на дві основні групи, а саме: внутрішньодержавні (третейські суди) та міжнародні арбітражі.

Міжнародний комерційний арбітраж слід відрізнити від внутрішньодержавного – третейського суду. Так, внутрішні розглядають спори між фізичними особами – громадянами певної держави – або її юридичними особами лише на підставі чинного матеріального чи процесуального законодавства певної країни, а міжнародний комерційний арбітраж вирішує спори, які виникають між суб'єктами міжнародного приватного права

(обов'язковою є наявність іноземного елемента в такому спорі) у сфері міжнародного комерційного обороту. Таким чином, критерії, за якими третейські суди можна вважати внутрішніми, такі: сторонами спору виступають фізичні та юридичні особи держави, спірні правовідносини мають внутрішньогосподарський характер, спір вирішується без застосування норм іноземного права та норм міжнародних договорів, набуття чинності рішення суду та його виконання здійснюється виключно на підставі національного закону держави [2, с. 141].

Варто додати, що арбітражі поділяються на інституційні й арбітражі ad hoc. Інституційний арбітраж проводиться під егідою і відповідно до процесуальних правил (регламенту) певного арбітражного інституту (установи). Арбітраж ad hoc, на протилегу інституційному, не проводиться під егідою певної арбітражної установи. Процедура арбітражного розгляду може бути або повністю погоджена сторонами, або її наступне визначення може передаватися на розсуд складу арбітрів, про утворення якого є домовленість між сторонами, або в арбітражній угоді може робитися посилання на загальновідомі або загальноприйняті правила арбітражу ad hoc.

Незалежно від того, на якому виді арбітражу зупиняться сторони, таке їх волевиявлення оформлюється шляхом укладення угоди про передачу справи в арбітраж (арбітражної угоди). Законодавець передбачив у ст. 7 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», що арбітражна угода може бути укладена у вигляді арбітражного застереження у контракті або у вигляді окремої угоди. Ця норма також закріплена у ст. 2 Конвенції ООН про визнання і приведення до виконання іноземних арбітражних рішень (Нью-Йоркська конвенція).

Проаналізувавши законодавство, варто зазначити, що єдине визначення поняття «арбітражної угоди» передбачене ст. 7 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», а саме: арбітражна угода – це угода сторін про передачу до арбітражу всіх або певних спорів, які виникли або можуть виникнути між ними у зв'язку з будь-якими конкретними правовідносинами, незалежно від того, чи мають вони договірний характер, чи ні. Арбітражна угода може бути укладена у вигляді арбітражного застереження у контракті або у вигляді окремої угоди [3, ст. 7].

Особливості арбітражного процесу в міжнародних комерційних арбітражах, що здійснюють свою діяльність в Україні, визначені Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж» [3]; третейських судів, які здійснюють свою діяльність в Україні – Законом України «Про третейські суди» [4].

Основні етапи (стадії) арбітражного процесу:

1) початок арбітражного розгляду (відкриття провадження);

2) визначення підвідомчості розгляду спору (на основі арбітражної угоди);

3) подання сторонами процесуальних документів (позов і заперечення);

4) слухання та розгляд поданих сторонами документів;

5) мирова угода/винесення рішення/припинення арбітражного розгляду.

Підводячи підсумок і враховуючи той аспект, що арбітраж поєднує у собі елементи (ознаки) формального та неформального судочинства, зазначимо, що цей альтернативний спосіб вирішення господарських спорів характеризується високою ефективністю вирішення господарських спорів, дає змогу оперативно вирішити спір, ефективно використовувати ресурси, зменшити збитки та зберегти ділові відносини між сторонами спору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винокурова Л. Порядок розгляду спорів у міжнародному комерційному арбітражі. *Право України*. 2011. № 1. С. 79–96.
2. Гуменюк В. Правові аспекти діяльності міжнародного комерційного арбітражу. *Право України*. 2008. № 4. С. 139–145.
3. Про міжнародний комерційний арбітраж : Закон України від 24 лютого 1994 р. № 4002-12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12#Text> (дата звернення: 12.11.2021).
4. Про третейські суди : Закон України від 1 травня 2004 р. № 1701-15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#Text> (дата звернення: 12.11.2021).